

Анатолій Матвієнко,

директор Київського технікуму готельного господарства

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ТУРИЗМУ: ДОКУМЕНТАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті проаналізовано законодавство України, що регламентує відносини у сфері туризму, досліджено структурну ієрархію нормативно-правових актів.

Ключові слова: документ, документознавство, документальне забезпечення, нормативно-правовий акт, офіційний документ.

Аналіз наукової літератури дає змогу виділити такі напрями дослідження туризму, як соціальний, культурний, історичний, економічний, правовий, міжнародний та ін. Теоретико-методологічні аспекти туризму, історію його розвитку як в Україні, так і за кордоном, актуальні проблеми становлення і розвитку правового регулювання туризму вивчали вітчизняні вчені та практики В. К. Федорченко, В. І. Цибух, М. П. Крачило, В. С. Пазенок, В. Г. Герасименко, В. А. Зінченко, Я. А. Дубенюк, Е. В. Слободенюк, В. О. Полюга та інші. Проте на сьогодні недостатньо досліджено аспекти здійснення державної політики в сфері туризму, її нормативно-правового та документального забезпечення.

Залежно від історіографічної бази такі вчені, як Г. М. Швецова-Водка, Д. М. Михайлович, С. Г. Кулешов, В. В. Бездрабко, Н. М. Кушнарєнко дають різне визначення дефініції «нормативно-правовий акт», оскільки в наукових працях, статтях і у практичній діяльності декілька визначень нормативно-правового акта розглядаються як синоніми – правовий акт, державний акт, юридичний акт, нормативно-правовий акт, офіційний документ, управлінський документ. Відомий вітчизняний вчений С. Г. Кулешов визначає дефініцію «офіційний документ» як документ, який має юридичну силу, поділяючи цей вид документів на групи, серед яких найбільша і найголовніша – нормативно-правові акти [6]. Низка управлінських документів, на думку С. Г. Кулешова, спрямована на керування різними сферами діяльності (галузями) у масштабі всієї країни [6]. В. В. Бездрабко під «управлінським» / «службовим документом» розуміє документ, який містить інформацію для прийняття управлінського

рішення, тобто управлінську інформацію, її функціонування у документованій формі у межах органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, інших соціальних об'єктів [1, с. 43–44].

У процесі дослідження нормативно-правових актів Є. А. Плешкевич застосував функціональний метод, оскільки він дозволяє визначити цей вид юридичних документів як діючий феномен.

У документознавстві під функцією документа мається на увазі його суспільна роль, соціальне призначення, цілі, завдання, які він виконує в рамках інформаційно-документаційної системи [13].

Визначення функцій документа відбувалося у процесі розширення його трактування, сфери застосування багатьма вченими: М. П. Глюшенко [4], С. М. Каштановим [5], К. Г. Мітяєвим [10], П. Отле [11], М. Г. Гаазе-Рапопорт та А. Н. Соковою [2].

На початку ХХІ століття питання функцій документів розглядалися документознавцями Н. Б. Зинов'євою [3], М. С. Ларьковим [7], С. І. Семілетовим [14], Г. М. Швецовою-Водкою [15].

Документи як інструмент у системі соціальних комунікацій, за допомогою яких створюється, накопичується, обробляється, систематизується, зберігається, розповсюджується і надається відповідна інформація, виконують важливу роль як в існуванні та розвитку суспільства в цілому, так і кожної людини зокрема.

У документознавстві нагромаджено низку теоретичних положень, які суттєво впливають на проблематику дослідження реалізації державної політики в галузі туризму, зокрема:

- подолання важливих недоліків національного законодавства про туризм;
- забезпечення співвідношення норм окремих нормативно-правових актів у сфері туризму;
- досягнення єдиної концептуальної спрямованості норм;
- документаційне забезпечення діяльності суб'єктів туристичної діяльності;
- оформлення туристичних формальностей;
- електронний документообіг у галузі туризму;
- уніфікація документів, що забезпечують функціонування туристичної галузі в державі і світовому просторі тощо.

Слід зауважити, що проблеми документального забезпечення державної політики в сфері туризму досі залишаються недослідженими.

Цінним джерелом для вивчення питання документаційного

забезпечення державної політики в галузі туризму є періодичні видання з документознавства, правознавства, туризмології та ін. Сучасний характер вивчення цього питання необхідно досліджувати з використання інформаційних ресурсів мережі Інтернет.

Зміни у політичній, економічній та інших соціальних сферах життя України, її інтеграція у світове співтовариство, впровадження засобів інформатизації зумовлюють необхідність реформування й удосконалення всіх напрямів інформаційного та документального забезпечення управління туристичною галуззю, – від державних органів до підприємств, низових установ та організацій. Реалізація цих процесів пов'язана з підвищенням культури створення та організації функціонування нормативних та службових документів.

Система законодавства України про туризм складається з системи нормативно-правових актів, до яких входить Конституція України, закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України та інші документи. Цю систему також формують й окремі норми актів адміністративного, цивільного, господарського, міжнародного та інших галузей права, що регулюють відносини в сфері туризму. На сьогодні фактично створена документальна база, яка передбачає впорядкування функціонування складного й багатогранного явища «туризм».

За юридичною силою нормативно-правових актів законодавство, що регулює туризм, є вертикальною ієрархічною системою, структура якої зумовлена структурою органів державної влади, що мають нормотворчі повноваження з регулювання питань у сфері туризму. На підставі трирівневого підходу, що застосовується наукою, виділяються три рівні конституційно-правового регулювання туризму залежно від юридичної сили нормативно-правових актів: конституційні, законодавчі та підзаконні.

Крім того, за предметом регулювання нормативно-правові акти України у сфері туризму поділяються на загальні й спеціальні: загальні характеризуються тим, що предмет їх регулювання досить широкий та охоплює як туристичні, так і інші суспільні відносини; спеціальні – акти, які цілком присвячені питанням туризму. За характером правового регулювання – на матеріальні та процесуальні. Нормативно-правові акти України у сфері туризму матеріального характеру – це акти, що містять матеріальні норми права: встановлюють права й обов'язки, а також відповідальність учасників відповідних відносин. Джерела системи законодавства України про туризм процесуального характеру регулюють процесуальні відносини у сфері туризму: надання дозволів на право здійснення туристичного супроводу, ліцензування діяльності у сфері туризму, сертифікацію послуг, порядок

в'їзду та виїзду громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства з метою туризму, захист прав і свобод людини та громадянина в сфері туризму тощо.

За своїм характером нормативно-правові акти також умовно можна поділити на кодифіковані та некодифіковані.

На думку Н. А. Опанасюк, нормативно-правові акти з питань туризму поділяються на чотири групи: Конституція України, законодавство України про туризм загальної дії, спеціальне законодавство України про туризм (Закон України «Про туризм», постанови Верховної Ради України з питань туризму, Укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів України щодо туризму, відомчі акти державних компетентних органів з питань туризму). В окрему (четверту) групу виділено міжнародно-правові акти в сфері туризму (міжнародні договори (двосторонні) України у сфері туризму, міжнародні конвенції, що регламентують порядок надання туристичних послуг, здійснення туристичних формальностей, рішення міжнародних недержавних організацій з питань туризму тощо) [12].

Важливо також дослідити структурну ієрархію нормативно-правових актів у сфері туризму.

На сьогодні жодним документом, в т. ч. Конституцією України, безпосередньо не визначено ієрархію законодавчих актів. Однак, керуючись нормами Конституції України (ст. 8), можна констатувати – найвищу юридичну силу в законодавстві туризму мають норми Конституції України.

Виходячи із юридичної сили правових норм, а також положень ст. 8 Конституції України, в ієрархії законодавства Конституція України має найвищу юридичну силу, а закони та інші нормативно-правові акти, що приймаються на основі діючої Конституції України, повинні відповідати їй. Безпосередньо Конституція України не є актом законодавства про туризм у спеціальному значенні цього слова, оскільки вона є основою для формування всього національного законодавства і містить різні норми, визначаючи основи не тільки законодавства туризму, а й цивільного, трудового, господарського, процесуального та інших видів законодавства. Одночасно положення Конституції України є нормами прямої дії (ст. 8), що застосовуються і у сфері туризму, прямо встановлюють відносини в галузі туризму та можуть застосовуватися судами для захисту прав та інтересів як передбачених, так і не передбачених спеціальним законодавством.

Для прикладу, у Конституції України задекларовано низку положень, що безпосередньо стосуються галузі туризму. Зокрема, ст. 45 Конституції України гарантує кожному право на відпочинок, ст. 49 – право на охорону

здоров'я, зайняття фізичною культурою та спортом, санітарно-епідемічне благополуччя, ст. 50 – право на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Особливе місце в ієрархії нормативно-правових актів займають кодекси як законодавчі акти, які поєднують і систематизують норми права, що регулюють певну сферу суспільних відносин. Кодекси найчастіше регулюють відносини в конкретній галузі законодавства (Цивільний кодекс, Господарський кодекс, Сімейний кодекс, Кримінальний кодекс, Кодекс законів про працю тощо). Роль кодексів у системі законодавства полягає в тому, що норми права, які містяться в інших законах, повинні відповідати нормам кодексів. Під час застосування норм туристичного законодавства в першу чергу слід враховувати норми Цивільного та Господарського кодексів України.

Наступними за юридичною силою нормативно-правовими актами після Конституції України є закони. Згідно зі ст. 92 Конституції України виключно законами України визначаються: права і свободи людини і громадянина, громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства; правові засади і гарантії підприємництва; засади зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності та деякі інші питання.

Серед законів базовим для функціонування туристичної галузі є Закон України «Про туризм», який визначає загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики України в галузі туризму та спрямований на забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав при здійсненні туристичних подорожей. Він встановлює засади раціонального використання туристичних ресурсів та регулює відносини, пов'язані з організацією і здійсненням туризму на території України.

Відповідно до преамбули Закон визначає загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики України в галузі туризму. Отже, йдеться про сферу застосування Закону при реалізації державної політики саме в галузі туризму, хоча визначення терміна «галузь туризму» безпосередньо Законом не наведено.

Норми Закону в галузі туризму поширюються на всіх можливих суб'єктів правовідносин – державні органи, підприємницькі структури, громадські організації, громадян тощо.

Крім того, Законом визначено максимально можливі особливості правового регулювання туризму, хоча і не всі. Решта норм регулюється цивільним, господарським та іншим законодавством [8].

При застосуванні норм Закону слід враховувати, що саме він є визначальним у регулюванні відносин, що виникають безпосередньо під час організації та здійснення туризму на території України. Законодавство України містить низку інших законів, що регулюють та регламентують окремі аспекти відносин, у тому числі в галузі туризму, серед них – Закони України «Про курорти», «Про концесії», «Про охорону культурної спадщини», «Про державний кордон України», «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України»; «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про страхування», «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», «Про захист прав споживачів», «Про рекламу», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про особисте селянське господарство», «Про аварійно-рятувальні служби», закони в галузі оподаткування та інші, що безпосередньо впливають на здійснення туристичної діяльності.

Не менш важливим для галузі туризму є прийняття підзаконних нормативно-правових актів, що видаються на виконання відповідних законів. Переважну більшість таких актів становлять акти Президента України, Кабінету Міністрів України, центрального органу виконавчої влади в галузі туризму та інші.

Важливими документами, які забезпечують функціонування туристичної галузі, є програми розвитку туризму. Програма розвитку туризму в державі – це стратегія всебічного розвитку туристичної галузі. Створення конкурентоспроможного на міжнародному ринку національного турпродукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби громадян, забезпечення на цій основі комплексного розвитку регіонів за умови збереження екологічної рівноваги та культурної спадщини потребує прийняття цільових, регіональних та інших програм розвитку туризму.

Згідно із Законом України «Про державні цільові програми» державною цільовою програмою є комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, спрямованих на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, що здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням.

Державні цільові програми поділяються на:

- загальнодержавні – це програми, які охоплюють всю територію держави або значну кількість її регіонів, мають довгостроковий період виконання і здійснюються центральними та місцевими органами виконавчої влади;

▪ інші програми, метою яких є розв'язання окремих проблем розвитку економіки і суспільства, а також проблем розвитку окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць, що потребують державної підтримки.

На сьогодні в галузі туризму діючих Державних програм не існує, оскільки остання «Державна програма розвитку туризму на 2002–2010 роки», затверджена постановою Кабінету Міністрів від 29 квітня 2002 р. № 583, завершила свою дію, а нового документа до цього часу не затверджено.

Слід мати на увазі, що згідно з Законом України «Про державні цільові програми» загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля за поданням Кабінету Міністрів України затверджуються законом. Інші цільові програми за поданням державних замовників затверджуються постановою Кабінету Міністрів України.

На регіональному рівні відповідні місцеві органи державної влади затверджують регіональні програми розвитку туризму.

Закон України «Про туризм» наголошує, що програми розвитку туризму затверджуються з метою реалізації довгострокових пріоритетів країни в галузі туризму (5–10 років), адже стимулювання розвитку галузі туризму – це довготривалий процес.

Заходи програм розвитку туризму реалізуються за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, суб'єктів підприємництва усіх форм власності, громадських організацій, цільових кредитів, міжнародної технічної допомоги, інвестиційних коштів, інших джерел, не заборонених законодавством. Фінансове забезпечення заходів щодо державної підтримки виконання загальнодержавної програми здійснюється в межах видатків центрального органу виконавчої влади в галузі туризму, передбачених у державному бюджеті на відповідний рік.

Слід зазначити, що за рахунок коштів Державного бюджету фінансуються загальнодержавні програми розвитку туризму, що реалізуються на всій території України. Місцеві програми розвитку туризму, які приймаються органами місцевого самоврядування, реалізуються на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці та фінансуються за рахунок відповідних місцевих бюджетів.

Окреме місце в ієрархії нормативно-правових актів займають стандарти. Згідно з Законом України «Про стандартизацію» стандарт – це документ, що встановлює призначені для загального і багаторазового використання правила, інструкції або характеристики, які стосуються діяльності чи її

результатів, включаючи продукцію, процеси або послуги. Залежно від рівня органу, який приймає чи схвалює нормативні документи із стандартизації, вони поділяються на національні стандарти та технічні умови. На сьогодні в галузі туризму діє шість державних стандартів, які регулюють питання екскурсійної діяльності та готельного господарства.

Не менш важливим в законодавстві туризму є нормативно-правові акти органів місцевого самоврядування, які приймають рішення в межах повноважень, визначених Конституцією України та Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» і є обов'язковими для виконання на відповідній території. Акти рад, сільського, селищного, міського голови, голови районної в місті ради, виконавчого комітету сільської, селищної, міської, районної ради у місті (у разі її створення), прийняті в межах наданих їм повноважень, є обов'язковими для виконання всіма розташованими на відповідній території органами виконавчої влади об'єднаннями громадян, підприємствами, установами та організаціями, посадовими особами, а також громадянами, які постійно або тимчасово проживають на відповідній території.

Органи виконавчої влади в областях і районах, м. Києві та м. Севастополі – місцеві державні адміністрації в межах своєї компетенції здійснюють повноваження на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, а також реалізують інші повноваження, делеговані їм відповідними радами. На виконання Конституції України, законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, власних і делегованих повноважень голова місцевої державної адміністрації в межах своїх повноважень видає розпорядження, а керівники управлінь, відділів та інших структурних підрозділів – накази. Розпорядження голів місцевих державних адміністрацій, прийняті в межах їх компетенції, є обов'язковими для виконання на відповідній території всіма органами, підприємствами, установами та організаціями, посадовими особами та громадянами.

Міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, згідно із ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства. В Законі України «Про туризм» закріплено надзвичайно важливу норму про співвідношення норм міжнародних договорів України та норм внутрішнього законодавства. Слід мати на увазі, що у Законі мова йде про чинні міжнародні договори України. По-перше, це означає, що наведене формулювання стосується виключно міжнародних публічно-правових договорів. Інші міжнародні акти (резолуції міжнародних організацій, декларації, заяви, заключні акти тощо) хоча і можуть мати правове значення, але властивостей міжнародного публічно-правового

договору не набувають. По-друге, у коментованій статті йдеться про чинні міжнародні договори, тому не може виникати питання про дію міжнародного договору у внутрішньому правопорядку, якщо договір є нечинним у міжнародному праві (не набрав чинності, втратив чинність). По-третє, йдеться про такі чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України з дотриманням вимог ст. 2 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, положень Закону України «Про міжнародні договори України».

До інших міжнародних документів, які не належать до нормативно-правових актів у галузі туризму, але функціонують у галузі та носять рекомендаційний характер, слід віднести в першу чергу Декларації та рекомендації ВТО і Директиви ЄС з питань туризму. До документів, які функціонують та рекомендовані ВТО для використання на території країн, членів ВТО, також слід віднести Глобальний етичний кодекс туризму, Хартію Туризму, Кодекс туриста, Міжнародний туристичний ваучер та інші.

За предметом правового регулювання відносини, що виникають у процесі здійснення туристичної діяльності, є досить різноманітними (управлінські, фінансові, цивільні тощо). Проте найбільш важливе місце серед зазначених правових зв'язків займають цивільні правовідносини, засновані на таких визначальних принципах, як рівність їх учасників, автономія волі та майнова самостійність. Загальні засади регулювання майнових відносин регламентовані Цивільним та Господарським кодексами України.

Співвідношення між актами загального та спеціального законодавства виражається в тому, що насамперед підлягає застосуванню акт спеціального законодавства (тобто Закон) у тій частині, яка не суперечить Цивільному та Господарському кодексам України, і у тих випадках, коли спеціальний акт не містить регламентації відповідних відносин. Субсидіарно слід застосовувати загальні положення, закріплені у Цивільному та Господарському кодексах України.

Для нормативно-правових актів, що прийняті органами державної влади у процесі регулювання галузі туризму, характерна така правова властивість, як дія у часі, просторі та за колом осіб.

Дія нормативно-правових актів у часі визначається за загальними правилами. Зокрема, зазначені акти регулюють відносини, які виникли з дня набрання ними чинності.

За загальним правилом дія закону не обмежена строком, якщо в самому законі не зазначено інше, або якщо зміст закону не припускає можливості його дії протягом певного строку.

Така властивість нормативно-правових актів як дія у просторі означає,

що їх регулятивний вплив поширюється на визначену територію. Дія актів органів державної влади (Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Президента України, міністерств та інших органів) поширюється на всю територію держави. Акти місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, їх виконавчих органів, прийняті в межах наданих повноважень, поширюють свою дію лише на відповідну територію (область або район), де знаходиться орган, що прийняв нормативний акт. Наприклад, на регіональному рівні відповідні місцеві органи державної влади затверджують регіональні програми розвитку туризму.

Нормативно-правові акти можуть також діяти за колом осіб. Дія Закону «Про туризм» поширюється на органи державної влади та учасників відносин, що виникають під час здійснення туристичної діяльності, якими є юридичні та фізичні особи, що створюють турпродукт, надають туристичні послуги (перевезення, тимчасове розміщення, харчування, екскурсійне, курортне, спортивне, розважальне та інше обслуговування) чи здійснюють посередницьку діяльність із надання характерних та супутніх послуг, а також громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства (туристи, екскурсанти, відвідувачі та інші), в інтересах яких здійснюється туристична діяльність [8].

Розглянувши нормативно-правові акти як основу державної політики в галузі туризму, слід відзначити, що як соціокомунікативний чинник туризм, мабуть, одна з небагатьох галузей суспільної діяльності, яка функціонує не тільки на підставі власне галузевих нормативно-правових актів, але й актів інших галузей суспільної діяльності. За даними ВТО (Всесвітньої туристичної організації) туристична діяльність впливає на діяльність більш ніж 40 галузей господарського комплексу будь-якої держави. Відповідно і узгодженість між величезним масивом нормативно-правових актів з різних сфер суспільного життя повинно враховувати і таку специфіку туризму. Крім того, туризм має свої власні, специфічні ознаки, які також потребують прийняття відповідних нормативно-правових актів, особливо зважаючи на те, що туризм передбачає постійне функціонування умовно трьох учасників: туристів – споживачів туристичних послуг; суб'єктів туристичної діяльності – виробників та реалізаторів туристичних послуг; держави в особі державних органів, які виконують регуляторні функції, приймають нормативно-правові акти згідно з компетенцією, забезпечують виконання інших функцій, які притаманні виключно державним органам.

Функціонування зазначеного «трикутника» в кожній країні, зокрема в Україні, забезпечується наявністю певного масиву документів, у першу

чергу – нормативно-правових актів. Залежно від рівня правової культури в державі функціонуючі документи мають більш деталізований характер.

Постійне функціонування трьох учасників під час здійснення туристичної діяльності впливає на діяльність суб'єктів господарювання інших галузей економіки та культури, що потребує також міжгалузевого узгодження документів як нормативно-правового характеру, так і документів, які забезпечують безпосереднє функціонування відповідних галузей економіки та культури.

Перехід до інформаційного суспільства набуває особливого значення для функціонування сфери туризму. З розвитком комп'ютерних технологій, інформаційних мереж туризм відкриває для туристів інший, віртуальний світ, який, крім уявлення про майбутню подорож, дає можливість сприймати послуги, що пропонуються для придбання уже у візуальному режимі, а інколи і в режимі реального часу.

Тобто організація тимчасового виїзду громадян з постійного місця проживання та безпосереднє надання послуг повинні бути відповідно документально забезпечені як гарантія надання послуг, їх безпечності, дотримання прав і свобод громадян, що користуються туристичними подорожами.

При цьому роль і місце державних органів, які відповідають за формування державної політики у сфері туризму, зростає разом з підвищенням вимог до документаційного забезпечення з точки зору якісного і професійного підходу до підготовки та прийняття нормативних актів у сфері туризму.

Кінцевим результатом документального забезпечення реалізації державної політики у сфері туризму є забезпеченість дотримання прав і свобод громадян України та іноземців під час організації та здійсненні туристичної діяльності [9].

Крім того, переміщення людей з постійного місця проживання до місця безпосереднього надання послуг потребує великого масиву документів (білети, ваучери, договори тощо), які забезпечують або є гарантією надання послуг. До того ж, усі вказані документи повинні мати як єдиний формат, так і нести встановлений змістовий аспект, що забезпечує їх безперервне функціонування як на території України, так і за кордоном.

Список використаних джерел

1. *Бездрабко В. В.* Управлінське документознавство : навч. посіб. – К., 2006. – 204 с.
2. *Гаазе-Рапопорт М. Г., Сокова А. Н.* Психологические факторы в документации и их использование / М. Г. Гаазе-Рапопорт, А. Н. Сокова // Вопросы

кибернетики : документалистика и психология. – М., 1978. – Вып. 39. – С. 27–40.

3. *Зиновьева Н. Б.* Документоведение : учеб.-метод. пособие / Н. Б. Зиновьева. – М. : Профиздат, 2001. – 208 с.

4. *Илюшенко М. П.* К вопросу о функциях документа / М. П. Илюшенко // Советские архивы. – 1973. – № 5. – С. 10.

5. *Каштанов С. М.* Очерки русской дипломатии / С. М. Каштанов. – М., 1970. – 498 с.

6. *Кулешиов С. Г.* Офіційний документ // Українська архівна енциклопедія / Державний комітет архівів України. УНДІАСД. – К., 2008. – 636 с.

7. *Ларьков Н. С.* Документоведение : учеб. пособие / Н. С. Ларьков. – М. : АСТ Восток – Запад, 2006. – 427 с.

8. *Матвієнко А. Т., Приячук І. В., Лесик М. А., Андрейцев В. В.* Науково-практичний коментар до Закону України «Про туризм». – К. : Науково-дослідний інститут туризму та курортів, 2006. – 212 с.

9. *Матвієнко А. Т.* Туризм як об'єкт документального забезпечення // Зб. матеріалів VII Міжнарод. наук.-практ. конф., Київ, 25–27 травня 2010 р. – К. : НАККІМ, 2010. – С. 113–115.

10. *Митяев К. Г.* Документоведение, его задачи и перспективы развития / К. Г. Митяев // Вопросы архивоведения. – 1964. – № 2. – С. 27–37.

11. *Отле П.* Библиотека, библиография, документация : избр. труды пионера информатики. – М. : ФАИР-ПРЕСС ; Пашков дом, 2004. – 349 с.

12. *Опанасюк Н. А.* Конституційно-правові основи туризму в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 [Електронний ресурс] / Н. А. Опанасюк ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корещького. – К., 2005. – 20 с.

13. *Плешкевич Е. В.* Основы общей теории документа / Е. А. Плешкевич. – Саратов : Науч. кн., 2005. – 244 с.

14. *Семилетов С. И.* Документ как продукт технологического процесса документирования / С. И. Семилетов // Документация в информационном обществе : проблемы госрегулирования документационного обеспечения управления при переходе на электронные технологии : доклады и сообщения на восьмой Международной научно-практической конференции, 21–22 ноября, 2001 г. – М. : Всероссийский научно-исследовательский институт документоведения и архивного дела (ВНИИДАД), 2003. – С. 221–228.

15. *Швецова-Водка Г. Н.* Общая история документа и книги : учеб. пособие / Г. Н. Швецова-Водка. – М. : Рыбари ; К. : Знання, 2009. – 487 с.